

Urnula craterium

Rökpipsvamp

Storsvampar, Sporsäcksvampar

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Starkt hotad (EN)
C2a(i)

Klass: *Pezizomycetes*, **Ordning:** *Pezizales* (skålsvampar), **Familj:** *Sarcosomataceae*, **Släkte:** *Urnula* (vinterskålar), **Art:** *Urnula craterium* - rökpipsvamp (Schwein.:Fr.) Fr. **Synonymer:** *Peziza craterium* Schwein.:Fr., *Cenangium craterium* (Schwein.:Fr.) Fr.

Kännetecken

Rökpipsvamp xxx är en skålsvamp vars fruktkroppar normalt kommer under mars–maj, men under milda vintrar kan de uppträda redan i januari. Den bildar fruktkroppar på våren, främst efter snörika vintrar eller regnrika perioder. Marken bör helst vara mättad på vatten. Optimala förutsättningar för arten tycks vara sena, nederbördsrika vårar med låga temperaturer. De har ett 2–4 cm långt skaft och är gråsvarta. De är först slutna men spricker sedan upp stjärnformigt i toppen och blir slutligen pokalformade och 3–4 cm breda. Utsidan är filtuden. Svampen kan leva mycket länge på lämpliga lokaler. Som ett exempel kan nämnas att den funnits i över 50 år i naturreservatet Henaredalen nära Malmköping. Arten kan möjligen förväxlas med vinterskål, *Urnula hiemalis*, som också uppträder under tidig våren. Vinterskålen har dock som regel oskaftade fruktkroppar och påträffas som regel på betesmark, sällsyntare i lövskog.

Utbredning och status

Rökpipsvampens förekomst i Sverige är koncentrerad till de centrala delarna av Uppland och angränsande delar av Västmanland. Dessutom finns spridda lokaler längs kusten från norra Småland till Medelpad, samt en lokal i Dalarna och en i Dalsland. Rökpipsvampen är känd från drygt 40 lokaler i Sverige (32 aktuella med observationer efter 1990, 2015). Den är noga eftersökt, bl a genom åtgärdsprogrammet för rökpipsvamp, uppenbart ytterst sällsynt art och knuten till speciella miljöer. Det totala antalet lokaler (kända och hittills inte upptäckta) bedöms vara färre än 100. Den är sällsynt men kan förekomma ganska rikligt på en del växtplatser. Över 300 fruktkroppar rapporteras från artens rikligaste kända lokal i Sverige. Arten har en östlig utbredning i Europa och överallt relativt sällsynt i Europa. Svampen är känd från södra Finland, Estland, Lettland Litauen, och Polen (rödlistad i samtliga länder) men saknas i Danmark och Norge. I övriga Europa finns den sällsynt i de östra delarna. Arten är rödlistad i 14 europeiska länder, inklusive Sverige. Den uppges vara relativt vanlig i Nordamerika.

Ekologi

Rökpipsvamp är en nedbrytare som växer på nedfallna, ofta till hälften begravda grenar och stammar (även rötter) av hassel, i bäckraviner, vid berggrötter och liknande skuggiga - halvskuggiga, fuktiga och frodiga miljöer. Den förekommer huvudsakligen i närheten av rörligt vatten, t.ex. vid små bäckar, intill underjordiska vattenflöden vid glupar eller i sluttningar med rörligt markvatten. Ett krav för att arten ska förekomma verkar vara att substratet måste kunna hålla vatten under en längre tid. Rökpipsvampen förekommer i lundartade skogsbestånd, blandskogar och örtrika granskogar. Förutom hassel så finns nästan alltid gran på växtplatserna, även i lundartade miljöer. Granen har dock som regel en kort historia och är sent invandrad på lokalerna. Om granen har någon betydelse är inte klarlagt, men en den ökade beskuggning graninväxt kanske bidrar till att andelen död hassel ökar, vilket kortsiktigt kan gynna rökpipsvampen. Som regel sitter rökpipsvampar under samma hasselbuskar och på samma hasselgrenar i många år. Det tycks vara tidigare skogsbeten, sannolikt luckiga biotoper med enstaka granar och igenväxande, lövrika hagmarker som idag är viktiga som lokaler. Här finns som regel en rik kärlväxtflora med t ex vit- och blåsippa, harsyra, skogsviol, vårärt, tibast, vätteros och även nästrot.

Hot

Rökpijsvampen hotas långsiktigt främst av att många av deras lokaler (ffa oskyddade) håller på att växa igen och bli för mörka för att hassel skall trivas. Inväxningen av gran medför förvisso på kort sikt rikligare tillgång av död ved av hassel, men kan vara förödande på lång sikt då nyskapande av substrat minskar och till och med riskerar att upphöra. Drygt 1/3 av dagens kända lokalerna är naturreservat (2015) men skötselplanerna har sällan tagit hänsyn till rökpijsvampens speciella miljökrav. Drygt 1/3 är nyckelbiotoper eller oskyddade (ca 5). Rökpijsvampen försvinner vid avverkning. Den hotas också av att lokaler röjs eller städas, t.ex. genom bortplockning av nedfallna grenar och borthuggning av buskskiktet, så att brist på lämplig hasselved uppstår.

Åtgärder

Kunskapen om rökpijsvampens förekomst och fortlevnadsmöjligheter har starkt att förbättrats genom Naturvårdsverkets satsning på ett åtgärdsprogram för rökpijsvamp under 2007-2015. Bland annat har kända och ett stort urval potentiella lokaler alla 11 län där arten är känd inventerats. Satsningen har givit en ökad kännedom om och uppmärksamhet kring arten, dess förekomst och ekologi. Lokaler där svampen finns måste undantas från skogsskötsel. I de fall svampen förekommer i naturreservat, måste det särskilt framhållas i skötselplanen att nedfallna lövträdsgrenar, hasselbestånd och skuggande träd skall sparas vid eventuella röjningar. Alltför täta granbestånd är ett hot som kan behöva elimineras genom utglesande uthuggningar.

Övrigt

Utländska namn – FI: Pähkinämaljakas.

Naturvård

Åtgärdsprogram: Fastställt

Litteratur

- Mörner, C.T., 1930. Discomyceten *Urnula craterium* (Schw.) Fr. – en för Sverige ny storsvamp. *Svensk Bot. Tidskr.* 24: 301–310.
- Nannfeldt, J.A., 1949. Contribution to the mycoflora of Sweden 7. A new winter Discomycete, *Urnula hiemalis* Nannf. n. sp., and a short account of the Swedish species of Sarcoscyphaceae. *Svensk Bot. Tidskr.* 43: 468–484.
- Rehnberg, M 2015. Sammanställning och utvärdering av arbetet kring åtgärdsprogram för rökpijsvamp. Länsstyrelsen Västmanlands län. 2015-10-30 Diarienummer 511-5262-15.
- Rideliuss, K.G., 1931. *Urnula craterium* (Schw.) Fr., funnen på en andra lokal i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 25: 440–441.
- Rydberg, H. 2008. Åtgärdsprogram för bevarande av rökpijsvamp (*Urnula craterium*). Naturvårdsverket. Rapport 5825. (BILD)
- Ryman, S. 1979. Svenska vår- och försommarsvampar inom *Pezizales*. *Svensk Bot. Tidskr.* 72: 327–339.

Författare

Svengunnar Ryman 1984. Rev. Karl-Henrik Larsson 1997. Rev. Anders Dahlberg 2016.